

ABDULLA *Qodiriy*

O'zbeklar turmishidan tarixiy ro'mon

O'tkan
kunlar

YANGI ASR AVLODI
TOSHKENT
2012

UDK: 821.512.133

BBK: 84(50'zb)4

Q-53

Qodiriy A. O'tkan kunlar / Roman. –T.: «Yangi asr avlodi»,
2012 – 442 b.

ISBN 978-9943-08-821-4

Sevgi kimlarni yig'latib, kimlarni kuydirmagan, deysiz. Sharq adabiyoti durdonalaridan hisoblanmish mazkur asarda muhabbat o'zgacha badiiy talqin qilinadi. Shuningdek, vatanparvarlik, olijanoblik, vafo va xiyonat, havas va hasad, zamon taloto'plari tilga olinadi. Ham tarixiy, ham adabiy chizgilar, shoirona go'zal so'zlar, betakror tasviriy ifodalar, asar qahramonlari tilidan aytilgan va bugungi kun yoshlarining tilida ham sevimli iboralarga aylanib qolgan otashin so'zlar... shubhasiz, aytish mumkinki, asarni o'qimaslikning, qayta-qayta mutolaa qilmaslikning iloji yo'q.

Abdulla Qodiriyning «O'zbek romanchiligi asoschisi» sifatida tan olinishiga sabab bo'lgan ushbu asar voqealari tariximizning bir ko'rinishi, muallif ta'kidlaganidek, o'zbeklar turmushidan tarixiy romandir.

Mutolaaga shoshiling.

UDK: 821.512.133

BBK: 84(50'zb)4

Asar 1933-yilgi nashri asosida tayyorlandi.

*Kitobni tayyorlashda ijodiy yordam berganligi uchun
Xondamir Qodiriyga minnatdorchilik bildiramiz.*

Kitobda akademik
Alisher Mirzayev
rasmlaridan foydalanildi.

ISBN 978-9943-08-821-4

© Qodiriy A. «O'tkan kunlar».
«Yangi asr avlodi», 2012-yil.

YOZG'UCHIDAN

Modomiki, biz yangi davrga oyoq qo'ydiq, bas, biz har bir yo'sunda ham shu yangi davrning yangiliklari ketidan ergashamiz va shunga o'xshash dostonchiliq, ro'monchiliq va hikoyachiliklarda ham yangarishg'a, xalqimizni shu zamonning «Tohir-Zuhra»lari, «Chor darvesh»lari, «Farhod-Shirin» va «Bahromgo'r»lari bilan tanishdirishka o'zimizda majburiyat his etamiz.

Ushbu — «O'tkan kunlar», yangi zamon ro'monchilig'i bilan tanishish yo'lida kichkina bir tajriba, yana to'g'risi bir havasdir. Ma'lumki, har bir ishning ham yangi — ibtidoiy davrida talay kamchiliklar bilan maydong'a chiqishi, ahllarining yetishmaklari ila sekin-sekin tuzalib, takomulga yuz tutishi tabiiy bir holdir. Mana shuning daldasida havasimda jasorat etdim, havaskorlik orqasida kechaturgan qusur va xatolardan cho'chib turmadim.

Moziyg'a² qaytib ish ko'rish xayrlik, deydilar. Shunga ko'ra mavzu'ni moziydan, yaqin o'tkan kunlardan, tariximizning eng kirlik, qora kunlari bo'lg'an keyingi «xon zamonlari»dan belguladim.

Abdulla Qodiriy (Julqunboy)

¹ Yangarmoq — yangilanmoq.

² Moziy — o'tmish, o'tgan zamon.

BIRINCHI BO'LIM

1. Otabek Yusufbek hoji o'g'li

1264-inchi hijriy, dalv¹ oyining o'n yettinchisi, qishqi kunlarning biri, quyosh botqan, tevarakdan shom azoni eshitaladir...

Darbozasi sharqi-janubiga qaratib qurilg'an bu dong'dor saroyg'a Toshkand, Samarqand va Buxoro savdogarlari joylashg'anlar, saroydagi bir-ikki hujrani istisno qilish bilan boshqalari musofirlar bilan to'la. Saroy ahli kunduzgi ish kuchlaridan bo'shab hujralariga qaytqanlar, ko'b hujralar kechlik osh pishirish ila mashg'ul, shuning uchun kunduzgiga qarag'anda saroy jonliq: kishilarning shaqillashib so'zlashishlari, xaxolab kulishishlari saroyni ko'kka ko'targudek.

Saroyning to'rida boshqalarg'a qarag'anda ko'rkamrak bir hujra, anovi hujralarga kiyiz to'shalgani holda bu hujrada qip-qizil gilam, uttalarda² bo'z ko'rpalar ko'rilgan bo'lsa, munda ipak va adras ko'rpalar, narigilarda qora charog' sasig'anda, bu hujrada sham' yonadir, o'zga hujralarda yengil tabi'atlik, serchaqchaq kishilar bo'lg'anida bu hujraning egasi boshqacha yaratilishda.

Og'ir tabi'atlik, ulug' g'avdalik, ko'rkam va oq yuzlik, kelishgan, qora ko'zlik, mutanosib qora qoshliq va endigina murti sabz urgan bir yigit. Bas, bu hujra bino va jihoz yog'idan, ham ega jihatidan diqqatni o'ziga jalb etarlik edi. Qandog'dir bir xayol ichida o'lturg'uchi bu yigit Toshkandning mashhur a'yonlaridan bo'lg'an Yusufbek hojining o'g'li — Otabek.

Saroy darbozasidan ikki kishi kelib kirgach, ulardan biravi darboza yonidagi kimdandir so'radi:

¹ Dalv — 22 yanvar-22 fevral.

² Utta — u yerda.

— Otabek shu saroyga tushkanmi?

Bizga tanish hujra ko'rsatilishi bilan ular shu tomonga qarab yurdilar. Bu ikki kishining bittasi gavdaga kichik, yuzga to'la, ozroqqina soqol-murtlik, yigirma besh yoshlar chamaliq bir yigit bo'lib, Marg'ilonning boylaridan Ziyo shohichi deganning Rahmat otliq o'g'lidir, ikkinchisi: uzun bo'ylik, qora cho'tir yuzlik, chag'ir ko'zlik, chuvoq soqol, o'ttuz besh yoshlarda bo'lg'an ko'rimsiz bir kishi edi. Bu yigit yaxshig'ina davlatmand bo'lsa ham, lekin shuhrati nima uchundir boyligi bilan bo'lmay, «Homid xotinboz» deb shuhratlangan, kishilar Homid orqasidan so'zlashkanda uning otig'a taqilg'an laqabni qo'shib aytmasalar, yolg'iz «Homidboy» deyish ila uni tanita olmaydirlar. Homidning Otabek bilan tanishligi bo'lmasa ham Rahmatka yaqin qarindosh — Ziyo shohichining qaynisi, Rahmatning tog'asi.

Ular hujraga kelib kirdilar. Otabek kelguchilarni ulug'lab qarshiladi.

— Bizni kechirasiz, bek aka, — deb Rahmat uzr aytdi, — vaqtsiz kelib sizni tinchsizladik.

Otabek ularga yuqoridan joy ko'rsatar ekan, yoqimlik bir vaziyatda:

— Tinchsizlamadingizlar, bil'aks quvontirdingizlar, — dedi, — shahringizga birinchi martaba kelishim bo'lg'ani uchun tanishsizlik, yolg'izlik meni juda zeriktirgan edi.

Shu orada hujraga bir chol kirib ul ham mehmonlar bilan so'rashib chiqdi. Bu chol Hasanali otliq bo'lib, oltmish yoshlar chamasida, cho'ziq yuzlik, do'nggiroq peshonalik, sariqqa moyil, to'garak qora ko'zlik, oppoq uzun soqollik edi. Soqolining oqlig'ig'a qaramasdan uning qaddida keksalik alomatlari sezilmas va tusida ham uncha o'zgarish yo'q edi.

Otabek mehmonlarni tanchaga o'tquzib, fotihadan so'ng Hasanali bilan so'radi:

— Tuzikmisiz, ota?

— Xudoyga shukur, — dedi Hasanali, — boyag'idan biroz yengilladim. Mazmuni is tekkan ekan.

— Ba'zi yumushlar buyursam...
— Buyuringiz, o'g'lim.
— Rahmat, ota, bo'lmasa bizga choy qaynatib bersangiz-chi.

— Xo'b, begim.

Hasanali chiqdi. Rahmat Otabek bilan yana bir qaytib sog'liq so'rashqandan keyin so'radi:

— Bu kishi kimingiz bo'ladir, bek aka?

Otabek Rahmatning savoliga javob bermay eshikka qaradi. Hasanalini hujradan uzoqlatib so'ngra javob berdi:

— Qulimiz.

Bu so'zdan nima uchundir Homid ajablangan edi.

— Qulingiz?

— Shundog'.

Hasanalini bolaliq vaqtida Erondan kishi o'g'irlab kelguchi bir turkman qo'lidan Otabekning bobosi o'n besh oltin barobariga sotib olg'an edi. Hasanalining Otabeklar oilasida qulliqda bo'lg'anig'a elli yillar chamasi zamon o'tib, endi Otabeklar oilasining chin bir a'zosi bo'lib ketkan. Xo'jasi Yusufbek hojiga, ayniqsa, xo'jazodasi Otabekka itoat va ixlosi tom¹ bo'lib, buning evaziga ulardan ham ishonch va hurmat ko'rar edi. Hasanali o'ttuz yoshliq vaqtida sotib olg'an bir cho'riga uylantirilgan bo'lsa ham, ammo o'g'ul-qizlari bo'lmag'an, bo'lsalar ham yoshliqda o'lib ketkanlar. Shuning uchun bo'lsa kerak, Otabekka ixlos qo'yib, unga o'z bolasi kabi qarar: «O'lganimdan keyin ruhimga bir kalima qur'on o'qusa, bir vaqtlar Hasanali ota ham bor edi deb yodlarsa, menga shunisi kifoya» deb qaror bergan va hozirdan boshlab Otabekka bu to'g'rida siporishlar² berib, undan samimiy va'dalar olib yurg'uchi oq ko'ngillik bir «qul» edi.

¹ Tom — to'la, to'liq.

² Siporish — topshiriq.

Hasanali ustida bo'lg'an haligi gapdan keyin Rahmat so'radi:

— Toshkanddan nimalar keltirdingiz, bek aka?

— Arzimagan narsalar: gazmol, qalapoy afzali va biroz qozon.

— Marg'ilonda gazmol bilan qalapoy afzalining bozori chaqqon, — dedi Homid.

Otabek miqrozi bilan sham' so'xtasini kesib tuzatdi. Orada yotsirashka o'xshash bir hol bor, nima uchundir bir so'zlab ikki to'xtar edilar. Bu o'ngg'aysiz holatdan chiqish va so'zni so'zg'a ulab yuborish uchun Rahmat tirishkandek ko'rinar edi.

— Marg'ilonni qanday topdingiz, bek aka, xushlandingizmi, yo?..

Bu savolning javobiga Otabek ikkilangandek va o'ngg'aysizlang'andek bo'ldi.

— Nima desam ekan... Marg'ilonni harholda... xush ko'rdim, Marg'ilon Turkistonimizning to'qug'uchilik hunarida birinchi shahridir.

Ikkilanib berilgan bu javobdan Homid bilan Rahmat bir-birlariga qarashib oldilar. Otabek buni sezdi va o'zining so'zini kulgulikka olib izoh berdi:

— Kelgan kunimdan Marg'iloning'izni xushlamay boshlag'an edim. Chunki tanishlarim yo'q, musofirchilik bilinib qolayozg'an edi. Endi bu soatdan boshlab Marg'ilondan roziman, negaki, yo'qlab kelguchi sizning kabi qadrdonlar ham bo'lur ekan.

— Kechiringiz, bek aka, — dedi Rahmat, — men sizning Marg'ilon kelganingizni bu kun otamdan eshitdim. Yo'qsa, albatta sizni zeriktirmas edim.

— Aniqmi?

— To'g'ri gap, — dedi Rahmat, — otam bilan men Toshkand borg'animizda to'ppa-to'g'ri sizning eshikingizga tushaylik-da, siz saroyga tushing. Bu taraf bilan sizdan o'pkani biz qilsaq arziydir.

— Haqqingiz bor, — dedi Otabek, — ammo birinchidan, sizning havlingizni so'rog'lab topish menga qiyinroq

ko'rindi, undan so'ng molimizni ortqan tuyakashlar shu saroyg'a tayinlang'an edilar.

— Harholda bu uzr emas.

Hasanali dasturxon yozib qumg'on kirgizdi. Odatiy takalluflar bilan dasturxon va choyga qaraldi. Homid nonni shinniga bulg'ar ekan so'radi:

— Yoshingiz nechada, bek?

Otabekning labi qimirlamasdan choy quyib o'lturgan Hasanali javob berdi:

— Bekka Xudo umr bersa, bu yil hamduna bo'lsa to'p-pa-to'g'ri yigirma to'rt yoshg'a qadam qo'yadirlar.

— Yigirma to'rt yoshg'a kirdimmi, ota? — dedi bek.

— Chindan ham necha yoshg'a kirganimni o'zim bilmayman.

— Yigirma to'rt yoshg'a kirdingiz, bek.

Homid tag'in so'radi.

— Uylanganmisiz?

— Yo'q.

Hasanali Otabekning yolg'iz «yo'q» bilan to'xtashig'a qanoatlanmadi va bu to'g'rida o'z tomonidan izohlar berishni lozim ko'rdi:

— Bek uchun bir necha joylarga qiz aytdirmak istalingan bo'lsa ham, — dedi, — avval taqdir bitmaganlik, undan keyin bekning uylanishka bo'lg'an qarshiliqlaridan bu kungacha to'y qilolmay kelamiz. Ulug' xo'jamizning qat'iy niyatlari bu safardan qaytg'ach bekni uylandirishdir.

— Manimcha, uylanishdek nozik bir ish dunyoda yo'qdir, — dedi Rahmat va Otabekka yuz o'girdi. — Uylangach, xotining tab'ingga muvofiq kelsa bu juda yaxshi; yo'qsa, munchalik og'ir gap dunyoda bo'lmas.

Otabek Rahmatning bu so'zini samimiyat bilan qarshiladi.

— So'zingizning to'g'rilig'ida shubha yo'q, — dedi,— ammo shuni ham qo'shmoq kerakki, oladiring'an xotiningiz

sizga muvofiq bo'lishi barobarida er ham xoting'a muvofiquttab¹ bo'lsin.

— Xoting'a muvofiq bo'lish va bo'lmasliqni uncha keragi yo'q, — dedi Homid e'tiroz qilib, — xotinlarga «er» degan ismning o'zi kifoya... ammo jiyani aytkandek, xotin degan erga muvofiq bo'lsa bas.

Rahmat kulib Otabekka qaradi. Otabek ham istehzolik tabassum orasi Homidga ko'z qirini tashladi.

— Uylanishdagi ixtiyorimiz, — dedi Rahmat, — otalarimizda bo'lg'anliqdan, oladiring'an kelinlari o'g'illariga yoqsa emas, balki uning ota-onalari o'zlariga yoqsa bas. Bu to'g'rida uylanguchi yigit bilan er qilg'uchi qizning lom-mim deyishka haq va ixtiyorlari bo'lmay, bu odatimiz ma'qul va mashru' ishlardan emasdir. Masalan, men: otanamning yoqdirishlari bilan uylandim... ammo xotinim ota-onamga muvofiq bo'lsa ham menga muvofiq emas, siz aytkandek, ehtimol men ham xotining'a muvofiq emasdirman... So'zingiz juda to'g'ri, bek aka.

Otabek Rahmatning so'zini ixlos bilan eshitdi va «sen nima deysan?» degandek qilib Homidga qaradi.

— Jiyani, — dedi Homid Rahmatka qarab, — boshlab uylanishing albatta ota-onang uchun bo'lib ulardan ranjib yurishingni o'rni yo'q. Xotining ko'nglingga muvofiq kelmas ekan, muvofiqini olib, xotinni ikki qil. Bunisi ham kelishmasa uchunchisini ol. Xotinim muvofiq emas deb zorlanib, hasratlanib yurish er kishining ishi emas.

Rahmat Otabekka kulimsirab qaradi-da, tog'asig'a javob berdi.

— Xotin ko'paytirib, ular orasida azoblanishning nima hikmati bo'lsin? — dedi. — Bir xotin bilan muhabbatlik umr kechirmak, manimcha eng ma'qul ish. Masalan, ikki xotinliqning bittasi sizmi? Uyingizda har kun janjal, bir daqiqa tinchlig'ingiz yo'q.

¹ Muvofiquttab' — ta'bga mos, munosib.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/uz/asar/969> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/969> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте
<https://kitobxon.com/ru/asar/969>